

Философия на морала
Moral Philosophy

СМИСЪЛЪТ НА ВОЙНАТА В НРАВСТВЕНАТА ФИЛОСОФИЯ НА ВЛАДИМИР СОЛОВЬОВ

Деян Пенчев
Българска академия на науките

Резюме. Статията разглежда накратко някои от възгледите на Владимир Соловьов за войната, нейния смисъл и съотношението свобода–необходимост в противоборството между народи, хора и идеи. В две от основните произведения на руския философ – „Кратка повест за Антихриста“ и „Оправдание на доброто“, ние намираме главните концепции на Соловьов, които влизат в цялостната му философска система, като имат своето разгръщане и резултатност във всеединството на връзката между човека и света.

Keywords: war, meaning, freedom, necessity

I.

Въпросът за войната от чисто философска гледна точка може да бъде разглеждан като метафизически принцип на полярността на битието, намиращ зададеността си в Хераклитовото: „Войната е баща на всичко“ (Фраг. 53), но от позицията на една философия на нравствеността в мирогледа на Соловьов той разширява границите си до социално-етически проблем, т.е. до проблем на човечеството като цяло. Точно такъв е и мащабният ракурс, през който Соловьов говори за смисъла на войната, затова тук няма да се спирам върху онтологията или антропологията на войната като метафизика, а по-скоро върху смисъла на войната като наличност в живота на хората и като социален фактор, разглеждан от нравствено-философската перспектива на Соловьов. За целта ще се спрем накратко върху разглеждането на войната в две от крайъгълните съчинения на руския философ, а именно „Кратка повест за Антихриста“ и „Оправдание на доброто“.

II.

„Кратка повест за Антихриста“ е литературно, прозаично произведение, едно от малкото, които е писал Соловьов. Въпреки формата си, то обаче е имплицитно философско и богословско, наситено с теми, въпроси и отговори, ангажиращи вниманието на философи и теолози в продължение на векове. Затова и може да кажем, че то е философска повест. Тъкмо в нея намираме засегната и темата за войната, която тук ни интересува.

Повестта започва с войната между обединените държави на Изтока, в т.нар. пан-монголизъм, и Европа. Неразумната интелектуална и търговска агресия на западния свят е отворила и уплашила източните народи, които, всеки сам по себе си, чувстват необходимостта за собствена свобода и независимост, и най-вече – за това, да преживяват в спокойствие и самодостатъчност дните си. Чужденците, които прииждат в държавите, в началото се разглеждат като атракция и нужда за вътрешната политика на страната, но когато интересът към природните блага и ценности привлича все повече и повече хора от Запада, човекът от Изток започва да се пита за собствената си автономна свобода. Още повече, когато вижда нарастващата индустриална и техническа мощ на западния свят, разгръщащата се военна политика на някои страни (например Англия, Франция, Холандия в края на XIX в.) и още повече, когато прозира меркантилната лицемерност на държавните глави на Запада.

Но освен чисто икономическата, политическа и военната инвазия на Запада спрямо Изтока, последният многовековно страда и от духовната инвазия, която европейците се опитват да му налагат през годините. Интелектуалните принципи, които си е изградил западният човек, за него самия, са най-разумните и от там – най-висшите и едва ли не най-възможните, като всички останали са или илюзорни представи за нещата, или просто грешни формулировки, които скоро ще бъдат сринати от пиедестала на собствената им пясъчност. Може би и това е една от причините за Кръстоносните походи, а не само тези, които познаваме от историята. Същото важи и за хилядите мисионери, плъзнали по целия свят да проповядват християнската вяра, за да сеят ум и вяра в неверните, езически, непознали истината и спасението хора. Затова и хората на Изтока ще видят в християнската религия една агресивна сила, която иска да наложи своята правда в света, неизпълняваща в същината си заветните думи на своя Спасител. По този повод и Соловьев, в „Оправдание на доброто“ (Соловьев 1999: 550–551), цитира думите на индийския мислител Свами Вивекананда от Световния конгрес за религииите в Чикаго от 1893 г.:

„Вие ни изпращате мисионери да проповядват вашата религия. Ние не отричаме достойнствата на вашата религия, но след като сме ви опознали през последните две столетия, виждаме, че целият ви живот е в разрез с изискванията на вярата ви и че ви движи не духът на правдата и любовта, завещан ви от вашия Бог, а духът на користта и насилието, присъщ на всички лоши хора. Това означава едно от двете: или религията ви, при цялото си вътрешно превъзходство, не може да бъде осъществена на практика и следователно не струва дори за вас, които я изповядвате; или вие сте толкова лоши, че не искате да изпълнявате това, което можете и сте длъжни. И в единия, и в другия случай нямате никакво предимство пред нас и трябва да ни оставите на мира“.

Тези директни обвинения, отправени в лицето на западния свят от представителите на Изтока, макар и (или още повече – дори и) на един духовен конгрес, чиято цел е религиозният живот и Богът, Соловьев намира за отправни, да може да се го-

вори за една възможна война между Изтока и Запада. Той обаче говори по-конкретно за война между обединените сили на Европа и Азия, за която предвижда да бъде последната голяма война, след която да настъпи мир, оповестен със създаването на Европейски съединени щати (Соловьев 1999: 541, 550; Соловьев 1995: 195–196).

В „Оправдание на доброто“ Владимир Соловьев изказва предположението си за такава война, а в „Кратка повест за Антихриста“ я развива и литературно, във философски контекст. Чрез първото произведение ние разбираме второто, а чрез второто се онагледява първото. Така „Кратка повест за Антихриста“ се явява закономерно допълнение на възгледите на Соловьев за войната, а и като цяло, за нравствените и социално-теологическите му виждания.

III.

В „Кратка повест за Антихриста“ войната между Европа и Азия се оказва необходим изход между зародилия се антагонизъм между народностите и духовните култури на двата големи континента. Така, още тук ние разбираме, че войната е резултат на някаква необходимост, която сполита дадени народи или в частност – личности. Необходимостта на войната обаче не означава, че принципът на войната е необходимост всевечна, нито пък, че нейното осуетяване е невъзможно да се осъществи. Войната е необходимост дотолкова, доколкото определящите я условия не могат да бъдат помирени и оползотворени равномерно и с разбирателство между отделните народи, т.е. войната е резултат от крайната противоречивост между две страни, които или не могат да се хармонизират взаимно, или едната се опитва да надделее над другата, вследствие на което другата ѝ създава отпор, от което бъдещето на военните действия е заложено. Трябва да кажем, че войната е начин на действие, възможен модел на разрешаване на конфликти, който обаче, както виждаме от историята, често пъти е ставал от възможен – необходим.

Точно това е станало сякаш навик за човечеството. Соловьев определя една от причините на войната и това е „хроничната болест на човечеството – международната вражда“ (Соловьев 1999: 525). Държавите имат правото на своя страна и всяка от тях има власт над собственото си културно и обществено съдържание. Това право обаче и тази власт имат право и власт само над самата държава, но не и над останалите, които имат собственото си право и власт на своя страна. Всяко насилствено прилагане на право и власт над друга държава се приема за агресия спрямо нея и нейните поданици. Оттук враждата е закономерен резултат.

Но за нея има и други причини. В друго, по-ранно съчинение Соловьев казва, че „равенството на правата не означава нищо без равенството на силите“ (Соловьев 2009: 12). От несъгласуваността на тези двете произтичат и множеството военни конфликти. Държавите се борят за равноправие помежду си, но съотношението на силите им не е еднакво, т.е. дори и две или повече държави да са в отношения на мир и разбирателство, има възможност една от тях да има повече сили, в това число военни и икономически сили, и по-добри природни ресурси от останалите.

Това положение би създало в другите държави опасения за агресия от страна на по-силната, въпреки евентуалните ѝ обещания и договори. Така не само враждата между държавите – било тя на икономическа, политическа или духовна основа (в негативен аспект), но и принципното отношение между правата и силите, между равенството на позициите и искреността на дипломатията (в положителен аспект), е от важно значение за първопричинността на военните конфликти. Няма ли ги – има условия за война, има ли ги – вероятността за мир е по-голяма.

Тук трябва обаче да отбележим и че дори при равенство на силите това съвсем не гарантира автоматически и равенството на правата, както не е валидно и обратното отношение. Така причините за войната ни показват и смисъла на войната, защото смисълът на войната е да се осъществят позитивните причини за войната. Негативните причини са деен фактор в нейното осъществяване, практическите условия, а позитивните са теоретическите, идейните положения, върху които и заради които държавите влизат в противоречие и реализират негативните си причини за война. Първите са следствие от вторите и са техен изблик, тяхно минаване на позитивната граница между свободата и необходимостта, свободата за мир и необходимостта от война. Тези положения са обаче положения преди действителността на военните действия. Във време на война положението е обратното – държавите вече реализират необходимостта си от война и са имплицитно заставени да осъществяват необходимостта от мир, защото свободата за война вече се осъществява. Както знаем, няма и не се е водила вечна война, следователно необходимостта от мир е много по-голяма необходимост от необходимостта за война, тъкмо защото я предхожда качествено. Соловьев обаче не би казал, че я предхожда и принципно, защото положението мир–война е дуално положение, което изисква своето вечно кръгообразно движение, което в хода на историята за Соловьев не може да бъде изначален принцип и вечна необходимост на проявлението си.

IV.

За Соловьев първичната необходимост на войната не лежи в някакъв иманентно заложен в човека или в природата, или в Космоса принцип, а по-скоро в последвалата *свобода* на отношения между хората. Той отхвърля някои предположения, че необходимостта от война произлиза от борбата за съществуване (Соловьев 1999: 528–529), и казва, че „това е ставало не от принудителната борба за съществуване, а от свободната игра на злите страсти“ (Соловьев 1999: 529). Първопричината на войната идва от „завистта, а не от глада“ (Пак там).

Тук Соловьев прави алюзия с библейската история за братята Каин и Авел, в която първият от завист заради Божията благосклонност към втория го убива в миг на ревност (Битие 4:1–8). Именно тук е свободата на човека, която поражда и необходимостта от война. Същата необходимост трябва и да доведе до свободата на човека от необходимостта на войната. Но, казва Соловьев, „докато Каиновите чувства не изчезнат от сърцата на хората, войникът и стражарят ще бъдат не зло,

а благо“ (Соловьев 1999:548–549). Тоест, докато необходимостта продължава да бъде необходимост, никога хората няма да имат свободата да осъществят свободата си от войната.

Това може да стане само чрез нравствената философия, която да реорганизира сърцата и умовете на хората, които да се обърнат към безусловното Добро, а оттам злото на войната ще се превърне завинаги само в доброто на истинския живот. Това Добро вече за Соловьев е Космически принцип и той го прилага в повестта си за Антихриста, като в края ѝ войната между Доброто (представено в лицето на саможертвата на тримата водачи на трите най-големи направления в християнството – католицизма, православие и протестантството) и Злото (представено чрез личността на Антихриста и неговия съветник Аполоний), наследила предишната война между Изтока и Запада, бива субординирана и преодоляна чрез чудодейната намеса на Божието всемогъщество, което разтърсва земята с изригването на огромен вулкан, който поглъща силите на Злото, а Христос се появява и повежда тълпите християни, заедно с всеобщото възкресение на всички загинали за Бог праведници и мъченици, заедно с възкръсналите водачи на католицизма и православие (папа Петър и стареца Йоан). По същия начин и цялата нравствена философия на Соловьев завършва с апломба на оправданието на Доброто пред съда на Истината и търсенето на смисъла на войната в свободата от необходимостта ѝ чрез нравствените принципи в човека.

ЛИТЕРАТУРА

- Соловьев, Вл. (2009). *Лекции за Богочовечеството*. София: Дилोक.
Соловьев, Вл. (1999). *Оправдание на доброто*. София: ЛИК.
Соловьев, Вл. (1995). *Повест за Антихриста*. В: Руският религиозен ренесанс на XIX век, т. 2. София: Христо Ботев.

THE MEANING OF WAR IN MORAL PHILOSOPHY OF VLADIMIR SOLOVYOV

Abstract. This article briefly discusses some of the views of Vladimir Solovyov about the war, its meaning and correlation freedom-necessity in the struggle between nations, people and ideas. In two of the major works of Solovyov – „A short tale of the Antichrist“ and „The justification of the good“ – we find the main concepts of the Russian philosopher coming into his full philosophical system having its development and effectiveness in the all-oneness between the man and the world.

Deyan Penchev, PhD student

✉ Bulgarian Academy of Sciences
E-mail: deyan_penchev@abv.bg